

УКРАЇНА

Україна

Російські війська не припиняли невибіркових обстрілів, які призводили до тисяч смертей і травм серед цивільного населення та руйнації цивільної інфраструктури, на додачу до доказів інших злочинів за міжнародним гуманітарним правом. Протягом воєнного стану тривали обмеження прав на свободу думки та свободу віросповідання. Різко зросла кількість зафіксованих випадків домашнього насильства. До нового законопроекту про цивільні партнерства було включено одностатеві пари. Війна й надалі мала руйнівний вплив на економічні й соціальні права, зокрема дітей та людей похилого віку, а також на довкілля. Росія так само грубо порушувала права людини на окупованих нею територіях.

ПЕРЕДУМОВИ

Росія продовжила повномасштабний наступ на Україну, що призводило до смертей серед цивільного населення, руйнування інфраструктури та незмінно великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), біженок і біженців. Станом на листопад, ООН зафіксувала 28711 випадків смертей і травм (зокрема 10058 смертей) серед цивільного населення від початку російського повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. Український контрнаступ призвів до мінімальних територіальних здобутків, викриваючи перспективу тривалої війни на виснаження та викликаючи занепокоєння щодо стабільності військової підтримки з боку союзників України. Економіка так само значною мірою падала, а залежність від іноземних грантів і позик зростала. У липні Росія вийшла з Чорноморської зернової ініціативи, що була започаткована з метою забезпечення стабільних цін на продукти та запобігання загрози голоду в країнах з низьким рівнем доходу.

14 грудня Європейська Рада вирішила відкрити перемовини з Україною про вступ до ЄС.

ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

НЕВИБІРКОВІ ОБСТРІЛИ

Російська армія надалі невибірково обстрілювала населені пункти, внаслідок чого часто гинуло цивільне населення. У деяких випадках офіційні російські коментарі стосовно ударів вказували на те, що вони, скоріш за все, наносилися свідомо. 5 жовтня щонайменше 59 осіб загинули від одного ракетного удару по кафе в селі Гроза на Харківщині, у якому проходила поминальна служба за українським військовим. Представник Росії при ООН висловився про присутніх на ній як про «нацистських поплічників» військового — саме так Росія офіційно виправдовує свою агресію.

Цивільна інфраструктура була під очевидним постійним прицілом. Протягом зимових місяців російська армія намагалася знищити енергетичну інфраструктуру України з тактичною метою примножити страждання цивільного населення. Вихід Росії з Чорноморської зернової ініціативи супроводжувався ударами по інших об'єктах критичної інфраструктури, таких як зерносховища та експортні потужності в портах Одеси й інших міст.

КАСЕТНІ БОЄПРИПАСИ ТА МІНИ

Як російські, так і українські військові використовували касетні боєприпаси та не висловлювали наміру припиняти таку практику, попри притаманну цим снарядам невибіркову дію та довготривалі ризики для цивільного населення. Після постачання США касетних боєприпасів до України влада заявила, що бере на себе зобов'язання не використовувати їх у зонах щільної житлової забудови та документувати місця їхнього розташування для подальшого розмінування.¹ Широкого використання набули протипіхотні та протитанкові міни, через що Україна вважається країною з найбільшою площею замінованих територій у світі.

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ

Росія постійно відмовляла гуманітарним організаціям у доступі до українських військовополонених на окупованих нею територіях України. Широко поширеними були катування та інші види жорстокого поводження, як-от позасудові страти, імітація смертної кари, побиття й катування струмом. Деяких українських військовополонених віддавали під суд за нібито скоєні воєнні злочини, хоча й існували побоювання, що їх судили виключно за участь у бойових діях. Військовополоненого Максима Буткевича — видатного українського правозахисника — утримували без зв'язку із зовнішнім світом на окупованій Луганщині, перш ніж засудити його до 13 років в'язниці за начебто воєнні злочини, які він скоїти не міг, однак був змушений «зійтися» в них на камеру.² Він насильницьки зник після апеляційного слухання в московському суді, на якому він був присутній через відеозв'язок,³ до відбування свого вироку на Луганщині на початку грудня.

Міжнародні моніторингові групи мали доступ до місць інтернування, якими завідує Україна, їм дозволяли проводити конфіденційні інтерв'ю з російськими військовополоненими. Було відмічено знаний спад у кількості повідомлень про насильство щодо таких полонених. За даними ООН, 12 російських військовополонених, інтернованих в Україні, скаржилися на тортури під час допитів і евакуацій до офіційних місць інтернування.

СВОБОДА ДУМКИ

Чинним залишалось обмеження права на свободу думки, поміж інших прав.

За даними УВКПЛ, правозахисного управління ООН, станом на липень було відкрито понад 2000 кримінальних проваджень за Статтею 436-2 Кримінального кодексу України «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». За інформацією українських ЗМІ, таке непропорційне обмеження права на свободу думки призвело до винесення 433 обвинувальних вироків у період з березня 2022 року до листопада 2023 року, багато з яких супроводжувались покаранням без позбавлення волі. Наприклад, вчинити таке правопорушення можна було, назвавши війну «внутрішнім громадянським конфліктом».

У серпні було відкрите кримінальне провадження за Статтею 436-2 проти Юрія Шеляженка, співзасновника й очільника «Українського Руху Пацифістів». Як адвоката права на сумлінну відмову, його обвинуватили у «виправдовуванні російської агресії проти України». У його домі провели обшук, а самого Юрія Шеляженка відправили під нічний домашній арешт в очікуванні суду.

СВОБОДА СВІТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ

Українську православну церкву (що лишалася в неоднозначному церковному підпорядкуванні Російської православної церкви) влада регулярно звинувачувала в тому, що та досі виступає агентом для Росії в її вторгненні. У березні духовництво та невисвячених представників УПЦ виселили з монастиря Києво-Печерської лаври, що належить державі, а у квітні її намісника, митрополита Павла Лебеда, відправили під домашній арешт і висунули йому обвинувачення за Статтею 436-2 й Статтею 161 («порушення рівноправності громадян» залежно від їхньої расової, етнічної належності, релігійних переконань та за іншими ознаками) Кримінального кодексу. Монахам загрожувало виселення з монастиря, якщо вони не переходили до Православної церкви України (котра підпорядковується церковному керівництву в Україні).

У жовтні парламент затвердив у першому читанні законопроект, що забороняє діяльність релігійних організацій та об'єднань, «керівний центр яких знаходиться в державі, що здійснила збройну агресію проти України».

НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК ТА ДІВЧАТ

За інформацією правозахисних груп та за офіційними даними поліції, рівень домашнього насильства досяг найвищого зафіксованого рівня після того, як протягом перших місяців російського повномасштабного вторгнення повідомляли про його падіння. У період із січня по травень поліція зареєструвала 349355 випадків домашнього насильства, порівняно з 231244

випадками за той самий період 2022 року та 190277 випадками протягом перших п'яти місяців 2021 року. До цього найвищий показник був зафіксований 2020 року під час карантинних заходів через пандемію COVID-19.

ПРАВА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Повномасштабне вторгнення непропорційно сильніше позначалося на людях похилого віку, вони гинули й отримували поранення частіше, ніж будь-які інші категорії цивільного населення. Ті з них, хто були переміщені, зіштовхувалися з перепонами в самостійному доступі до приватного житла. Місця компактного проживання зазвичай лишалися фізично недоступними для людей похилого віку, особливо для тих, хто мав інвалідність. Багато літніх людей потрапляли до спеціалізованих установ інтернатного типу чи медичних закладів, зазнавали ізоляції та сегрегації. Бойові дії були не єдиною причиною переміщення — багато літніх людей покидали свої домівки через фактичну кризу у сфері надання послуг із піклування в їхніх місцевих громадах: їхні родичі й родички переїздили, а недоукомплектовані персоналом органи із надання соціальних послуг не могли впоратися з чимраз більшими потребами.

ПРАВА ДІТЕЙ

За даними ООН, починаючи з 24 лютого 2022 року та станом на листопад, 569 дітей було вбито, і ще щонайменше 1229 отримали поранення. Відсутні достовірні дані щодо числа українських дітей, яких російська окупаційна влада незаконно вивезла на інші окуповані території або до Росії, проте їхня кількість оцінювалася сотнями, якщо не тисячами. Це охоплювало осиротілих дітей і тих, хто втратив зв'язок зі своїми сім'ями, дітей з дитячих установ і тих, хто за згодою батьків поїхав далеко від дому з метою відпочинку, проте не міг возз'єднатися зі своїми родинами після того, як лінія фронту зсунулася та розділила їх. 17 березня МКС видав ордери на арешт російського президента Володимира Путіна та Уповноваженої при ньому з прав дитини Марії Львової-Белової, підозрюваних у воєнному злочині незаконної депортації та переміщення дітей з окупованих територій до Росії.⁴

Війна тривала й надалі позначалася на доступі дітей до освіти, зокрема на очному навчанні на підконтрольних урядові територіях. Школярі й школярки зі шкіл, де не було укриттів, і які знаходилися безпосередньо близько до лінії фронту, навчалися лише онлайн. Інші школи пропонували комбіноване онлайн- і очне навчання. Через онлайн-навчання школярі й школярки потрапляли в залежність від інтернет-з'єднання, на яке часто не можна було покластися через вимкнення електроенергії та нестачу відповідного цифрового обладнання, внаслідок чого зростало робоче навантаження на вчительський персонал, який також мав справлятися зі своєю власною й дитячою травмою, пов'язаною з війною.

ПРАВА ЛГБТКІ-ЛЮДЕЙ

У березні був опублікований законопроект про реєстровані цивільні партнерства, який включав одностатеві пари. Хоча йому й протистояли численні релігійні організації, ключові міністерства його підтримали. Цивільні партнери й партнерки, включно з одностатевими парами, отримали б такі ж майнові й спадкові права, соціальний захист, що мають одружені пари. Наявна заборона на адопцію дітей одностатевими парами лишалася чинною.

ПРАВО НА ЗДОРОВЕ ДОВКІЛЛЯ

Російська агресія, що триває, завдала величезної шкоди довкіллю, зокрема, забруднюючи повітря, воду та землю, знищуючи природу, а також ставлячи під питання перспективи національних і багатосторонніх кліматичних дій. Сміттєпереробна інфраструктура була перевантажена будівельним брухтом і небезпечними відходами. За даними ООН, у період із лютого 2022 по березень 2023 відбулося понад 1800 випадків руйнувань, пов'язаних із війною, які могли завдати шкоди довкіллю.

6 червня на Херсонщині була зруйнована Каховська дамба — вочевидь, унаслідок цілеспрямованих військових дій, скоєних, як загалом стверджують, російською армією. Це призвело до затоплення сотень квадратних кілометрів і зневоднення водосховища й тисяч

квадратних кілометрів водних угідь. Тисячі людей були переміщені, з підконтрольних уряду територій надходили повідомлення про десятки загиблих чи зниклих. Масштаби нещасних випадків на контрольованому Росією лівому березі невідомі, тож реальна кількість загиблих, імовірно, значно більша. Російська окупаційна влада відмовляла ООН та іншим організаціям у доступі для надання гуманітарної допомоги, не спромоглася провести організовану евакуацію цивільного населення чи забезпечити його життєво необхідною гуманітарною допомогою, а також перешкоджала роботі волонтерів і волонтерок — водночас російські війська безперервно завдавали невибіркових ударів по підконтрольному Україні правому берегу, поки там тривала евакуація цивільного населення.⁵ Прорив дамби завдав серйозної шкоди біорозмаїттю регіону, призвів до забруднення хімікатами й відходами, зокрема від виливу сотень тон машинного мастила, і став причиною довготривалих екологічних наслідків далеко за межами України. Постає питання водопостачання для приблизно 1 мільйона людей.

ОКУПОВАНІ РОСІЄЮ ТЕРИТОРІЇ

Росія посилювала наступ на права й свободи на окупованих нею територіях. Станом на вересень, ті, хто не отримали російський паспорт, могли в'їхати на окуповані території з-за меж Росії лише через аеропорт «Шереметьєво» у Москві. Людей змушували чекати до 24-х годин для завершення процедури підтвердження особи без доступу до їжі й санвузлів, проходити інтрузивні перевірки та відповідати на питання, чи підтримували вони російську «спеціальну військову операцію» проти України.

БЕЗПІДСТАВНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА

Окупаційна влада змушувала місцеве населення отримувати російські паспорти, інакше ж позбавляла їх доступу до медицини, освіти, гуманітарної й соціальної допомоги, працевлаштування та права на свободу пересування.

СВОБОДА ДУМКИ

Право на свободу думки зазнавало подальших утисків. Будь-який прояв неприхильності до Росії, зокрема наявність пов'язаного з Україною контенту на персональних електронних пристроях, як-от обмін повідомленнями з рідними на підконтрольній Україні території, перевірялися й каралися через, наприклад, насильницькі зникнення, свавільні затримання, допити, жорстоке поводження та погрози депортацією. Представників і представниць місцевої української влади змушували відвідувати громадські зібрання на підтримку окупації, залякуючи насильством і погрозами їхнім рідним.

БЕЗПІДСТАВНІ ЗАТРИМАННЯ ТА НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗНИКНЕННЯ

Більше 20000 цивільних офіційно зареєстровані українською владою як особи, зникли безвісти внаслідок війни чи за інших дотичних «особливих обставин». Багато цивільних, про яких спочатку повідомляли, що вони зникли безвісти, пізніше виявлялися свавільно затриманими російськими військовими на окупованих територіях за їхню підтримку України, нібито причетність до української влади чи збройних сил, або ж за відмову співпрацювати з окупаційними адміністраціями. Багатьох тримали без доступу до зовнішнього світу, часто без офіційного оголошення, на окупованих територіях чи в Росії, — така практика дорівнює насильницькому зникненню.

КАТУВАННЯ ТА ІНШІ ВИДИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Найбільш поширеними формами катувань та інших видів жорстокого поводження із затриманими на окупованих територіях, про які відомо, були, зокрема, побиття, позбавлення сну, недостатнє забезпечення водою та їжею, тримання протягом тривалого часу в незручному положенні та відмова в доступі до необхідних медичних послуг і особистої гігієни.

ПРАВО НА ОСВІТУ

На окупованих Росією територіях усі місцеві школи змусили викладати за російською навчальною програмою. Освіта дітей була під загрозою, оскільки батькам погрожували забрати дитину, якщо вона не ходила до школи або якщо на електронних пристроях знаходили докази користування онлайн-платформами для доступу до української шкільної освіти.⁶ Новий підручник з історії, який запровадили у вересні, був кричущою спробою незаконно індоктринувати дітей шкільного віку, порушуючи їхні права на належну і якісну освіту.⁷ Батьків,

школярів і школярок змушували відвідувати пропагандистські заходи в школах та писати листи підтримки російським військовим.

НЕСПРАВЕДЛИВІ СУДИ

Особи, яких утримували на окупованих Росією територіях, проходили через слухання в невіданих судах, а їхні права на справедливий суд так чи інакше порушувалися. Широко поширеною практикою була відмова в можливості самостійно обирати, до кого звертатися за правничою допомогою, особливо в політично мотивованих справах. Рідним не повідомляли новин про їхніх близьких, тож часто доводилося покладатися на місцевих адвокатів і адвокаток та платити їм значні суми грошей задля відвідування місць позбавлення волі та отримання інформації стосовно затриманих. Практика використання призначених судом адвокатів і адвокаток, які не діяли в якнайкращих інтересах своїх клієнтів і клієнок, була широко поширеною.

Судді брали до уваги недопустимі докази, включно з примусовими «зізнаннями», виносячи вирок за політично вмотивованими обвинуваченнями.

Після винесення обвинувального вироку багатьох осіб протиправно переміщували до Росії для відбування терміну. Місяцями не було жодних даних щодо їхнього місця перебування, поки їх перевозили до місця призначення, яке часто було віддаленим.

КРИМ

Заявлені Україною військові об'єкти на території окупованого півострова регулярно ставали ціллю українських ударів. У липні вибухом було пошкоджено міст, що з'єднує Крим і Росію, унаслідок чого, за попередніми даними, загинуло двоє осіб та було поранено дитину.

Окупаційна влада надалі утискала права на свободу думки, мирних зібрань і об'єднань. Представників і представниць кримськотатарської спільноти та релігійних меншин, осіб, які висловлювали незгоду з війною, звільняли з роботи, штрафували, чимраз поширенішими ставали часті, інтрузивні й цілеспрямовано руйнівні обшуки в їхніх домівках, свавільні арешти й ув'язнення.

Тривали переслідування адвокатів та адвокаток, що захищають права людини. У квітні Лілю Гемеджі знову позбавили професійного статусу, помстившись таким чином за захист представників і представниць кримськотатарської спільноти.⁸

---

¹ «Україна: Передача США касетних боєприпасів до України підриває міжнародні зусилля з гарантування цивільному населенню безпеки від зброї невибіркової дії», 7 липня

² «Україна: Росія репресує видатного українського правозахисника, який приєднався до Збройних Сил України», 17 серпня

³ «Російська Федерація: Влада повинна розкрити місцеперебування Максима Буткевича після його насильницького зникнення», 7 листопада

⁴ «Росія: Ордер МКС на арешт Путіна – крок назустріч справедливості для жертв воєнних злочинів в Україні», 17 березня

⁵ «Україна: «Нещадна зневага до людського життя» з боку російських військових під час реагування на руйнування Каховської дамби та катастрофічні наслідки для територій вище за течією», 15 червня

⁶ «Україна/Росія: Майбутнє дітей в небезпеці через подальші обмеження, які накладає російська агресія в Україні на шкільне навчання», 11 грудня

⁷ «Україна/Росія: Новий підручник з історії – кричуща спроба незаконної ідеологічної обробки школярів і школярок у Росії та на окупованих Росією українських територіях», 1 вересня

⁸ «Російська Федерація/Україна: Додаткова інформація: У Криму адвокатку-правозахисницю позбавили професійного статусу: Ліля Гемеджі», 24 квітня